

NEVYTĚŽ(ITELNÉ)ENÉ BOHATSTVÍ HUSSERLOVY KRIZE

Filip Grygar

Kritika založení galileovské vědy v Husserlově „Krizi evropských věd a transcendentální fenomenologii“, Červený kostelec (Pavel Mervart) 2005, 268 stran.

Vydáním knihy Filipa Grygara v nakladatelství Pavel Mervart zahájila Katedra filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK ediční řadu, jejímž cílem má být prezentace textů autorů s katedrou ať již personálně či myšlenkově spjatých.¹ Pokusme se tedy nyní zamyslet nad prvním svazkem této řady prací věnovaným dílu myslitele, který u nás jistě není neznámý. Grygarova kniha je prvním česky psaným ucelenějším přehledem tématu matematizace přírody v novověké vědě v Husserlově *Krizi*. Na úvod je třeba poznamenat, že autorovo zúžení zájmu nastoluje jistý problém, který není v jeho publikaci plně vyzdvížen. Tímto problémem je místo analýz matematizace přírodovědy v kontextu celého díla. Připomeňme si nyní ve stručnosti hlavní témata *Krize*, abychom tak dodali Grygarovu textu kontext:

1. Krize novověké vědy jakožto situace ve vědě na počátku 20. století a vztah této krize k duchovní situaci

Evropy a lidstva obecně. V souvislosti s konstatovanou krizí analýza geneze novověké vědy jakožto matematické přírodovědy – analýza matematická a matematické („objektivní“) přírodní vědy vůbec, dále pak kritika tradice novověké filosofie jakožto *ancilla scientiae*.

2. Vypracování konceptu filosofie, která by mohla být terapií pro tento stav: transcendentální fenomenologie jakožto filosofie, která bude splňovat kritéria přísné vědeckosti, tj. na racionálně založené vykazatelnosti a nahlédnutelnosti pro kohokoli. Taková filosofie zároveň nesmí opakovat základní chybu předcházející evropské novověké filosofie, totiž to, že by se předsudečně pohybovala ve způsobu rozvrhu problematiky tak, jak jej definovala samotná věda, jejíž předpoklady se mají právě stát předmětem analýzy.

3. Zhodnocení dějin Evropy jakožto specificky založeného kulturního útvaru a s ním související otázky po historickém bytí („evropského lidstva“). Zásadním příspěvkem Husserlovy *Krize* k tomuto tématu je vypracování analýzy souvislosti teleologie evropského myšlení založené v řeckém objevu logu a na něm závislé *theoria* s předteoretickým světem našeho života, v němž je ona zdůvodňující struktura logu implicitně obsažena. Filosofie, která je aktivitou udržující onen *telos* ve zřejmosti, je pak konstitutivní pro Evropu jako svébytný kulturní útvar. Vlastní fenomenolo-

¹ Základem pro Grygarovu publikaci byla diplomová práce *Ke kritice založení galileovské vědy v Husserlově „Krizi evropských věd a transcendentální fenomenologii“*, obhájená na Katedře filosofie a religionistiky Filosofické fakulty UK v Praze v roce 2001.

logie se pak jeví jako dovršitelka této tradice.

Aby se nám stal postup celého Husserlova posledního díla jakožto celku stal zřetelným, je třeba mít stále na mysli, že první dva body dávají svůj nejvlastnější smysl teprve pod zorným úhlem bodu třetího. Tento zřetel je třeba udržovat zejména v pasážích věnovaných „historickým“ analýzám. Husserlův popis se totiž důsledně drží mimo zkoumání „empirické“ historie jakožto vědy o „historických faktech“ a takovýto popis nahrazuje „intencionální analýzou“, tj. zkoumáním vnitřního smyslu dějinného pohybu („skryté jednotě intencionální niternosti“),² který je zřetelný jen z transcendentálního hlediska. Řada čtenářů, očekávajících striktně historickou deskripci bývá proto Husserlovým popisem zklamána.³ Tento Husserlův postup však Grygarovi umožňuje soustředit se na Galilea nikoli jako na historicky žijícího empirického člověka (byť kniha obsahuje řadu trefných životopisných poznámek týkajících se jeho osoby), ale jako na víceméně symbolickou postavu, za-

kladatele tradice matematické přírodní vědy.

Vlastní téma Grygarovy knihy vychází právě z oblasti Husserlovy *Krize* vymezené zájmem o genezi postoje novověké vědy v kontrastu s oblastí zájmu transcendentální fenomenologie (jistým jejím úkolem je tedy také stát se jakýmsi úvodem do prvních dvou částí Husserlova spisu). Práce, která vznikla takřka 65 let po dokončení *Krize*, se však nemůže spokojit pouze s konstatováním „objevnosti“ Husserlových analýz, ale poučena dlouhými roky vývoje pohusserlovské fenomenologie a filosofie obecně rozvíjí to, co bylo v jejich stránkách implicitně obsaženo.

Grygarův text postupuje metodicky zcela jasně a přehledně. Pro uvedení do problematiky se v prvním oddíle ptá po smyslu Husserlem konstatovaného faktu krize a provádí elementární kontextualizaci Husserlových myšlenek do jeho doby, a to zejména v českém prostředí – explicitně odkazuje na E. Rádlu a T. G. Masaryka jako na analytiku analogických problémů. Uvedeným autorům se krize nejeví pouze jako kritický stav ve vědě samém (tak, že by konstatovali

² E. Husserl, *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*, Praha 1996, str. 94. Pro vyjasnění metodologického postupu je třeba přihlídnout zejména k celému § 15.

³ Čtenářům zajímající se konkrétněji o téma zrodu novověké vědy lze doporučit spíše práce historiků či historizujících filosofů vědy. Za klasická díla na tomto poli lze považovat např. E. A. Burt, *The Metaphysical Foundation of a Modern Physical Science*, New York 1926; A. O. Lovejoy, *The Great Chain of Being*, Cambridge (Mass.) 1936; A. Koyré, *From the Closed World to the Infinite Universe*, Baltimore 1968 (česky: *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*, Praha 2004). V našem jazykovém prostředí lze odkázat např. na knihy: J. Patočka, *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, Praha 1964; P. Vopěnka, *Úhelný kámen evropské vzdělanosti a moci* (Souborné vydání Rozprav s geometrií), Praha 2003.

pouze metodologické rozpory, nekompatibilitnost přístupů, konfúzi pojmového aparátu, kompartmentalizaci jednotlivých oborů vědění a následně jejich neschopnost vzájemné komunikace atd.), ale jimi konstatovaná *krisis* zahrnuje samotné jádro moderního člověka. Takováto krize odcizuje člověka jemu samému tím, že mu umožňuje pohodlný život v nedotázaných samozřejmostech a z nich vyplývajících pasivního životního postoje, jehož produktem může být v poslední instanci zoufalství či sebevražda.⁴ Husserl sám pak tematizuje toto „jádro člověka“ vzhledem k úloze, již jediné odhaluje filosofie, zde identifikovaná s pravou vědou (tedy vědním – *epistémé*). Manifestuje se v nároku na racionálně bezrozporné uchopení skutečnosti. Tento nárok však zůstává v Řeky založené Evropě uložen spíše jako v nekonečnu ležící *telos*, který jí dává onu oceánickou jednotu, která je jednotou i přes existenci jednotlivě individualizovaných vln na jejím povrchu (národy).⁵ Specifikem tohoto nároku je ovšem to, že není omezen na nějakou speciální kastu, vztahů na kvantitativní veličiny čis-

⁴ Toto pro Husserla zcela samozřejmé východisko je přirozeně možno relativizovat, a to nejen z pozic více či méně reflektovaně vědčích stranických, ale i ze stanovisek filosoficky skutečně relevantních. Grygar si je tohoto problému vědom, na příslušném místě cituje text Pavla Kouby, v němž se mimo jiné praví: „... možná není v krizi věda, možná nemůže a nemá být jiná. Možná jsou v nepořádku naše představy o ní, nároky a očekávání, které s ní spojujeme.“ F. Grygar, *Kritika založení galileovské vědy v Husserlově „Krizi evropských věd a transcendentální fenomenologii“* (dále jen F. Grygar, *Kritika*, str. 57)

⁵ K metaforice moře a vln viz Husserlova přednáška *Krise evropského lidství a filosofie* in: E. Husserl, *Krise evropských věd a transcendentální filosofie*, Praha 1996, str. 338.

⁶ Na úskalí tohoto postupu jsme již upozorňovali výše. Grygar si je tohoto Husserlova postupu samozřejmě vědom a upozorňuje na něj zejména ve světle kritiky Ladislava Kvasze (F. Grygar, *Kritika*, str. 202–215).

tě ideální povahy.⁷ Současně však proces veden. „Sestupnou“ idealizací (a toto stanovisko je podle Husserla pak dochází ke zpětné projekci takto příznačné pro celou tradici založenou Galileem, počítaje v to i relativistickou a kvantovou fyziku) je matematická struktura považována za autonomní součást struktury objektivně existujícího, na osobním uvědomování nezávislého světa. Husserlovým projektem je poté dále ukázat, jakým způsobem dochází k idealizaci a založení ideální roviny takto získaných jsoucen, aniž bychom museli nutně upadnout do platonizujícího realismu v otázce jejich ontologického statutu.

Tomuto problému se Grygar věnuje prostřednictvím tematizace „vzestupné“ a „sestupné“ idealizace.⁸ „Vzestupný“ směr idealizace lze odvodit z původního smyslu geometrie jakožto zeměměřičství v „předvědecké empirické praxi“, které ve své přirozené funkci patří ještě do sféry „světa našeho života“. V zeměměřičství lze jako v první disciplíně hledat kořeny obecně matematického postoj: překročit práh subjektivně-relativních pravd do oblasti čisté ideality, v níž se budou objekty vyskytovat jakoby „bez svého přirozeného okolí“. V původním zeměměřičství, stejně jako ve všech původních matematicko-geometrických odhaleních, však nechybí ona bezprostřední věrnost vůně, prožitek krásy atd. leží mimo následovanému smyslu, jímž je tento

⁷ Zde je opět třeba připomenout Grygarem ve druhé části knihy zmiňovanou Kvaszovu kritiku, která upozorňuje, že idea matematizace nedosáhla u Galilea zdaleka svého plného vyjádření. K plné matematizaci sféry *fysis* mohlo dojít až díky Descartovu objevu možnosti algebraizace geometrie a Newtonovu (a Leibnizovu) objevu infinitesimálního kalkulu.

⁸ S odkazem na J. Garisson, *Husserl, Galileo and the Process of Idealization*, Dordrecht 1986.

⁹ F. Grygar, *Kritika*, str. 99.

možno přiznat pouze subjektivní platnost, která si ovšem nemůže nárokovat platnost vědeckou. Projekt novověké vědecké *epistémé* tak obsahuje v samém zárodku vážnou trhlinu, která se však bude po další vývoj evropské vědy promítat na slepou skvrnu oka praktikujících vědců. Časem tato záměna zidealizovaného světa za prožívaný již zcela zmizí za obzor vyznačený specifickými zájmy praktikujících vědců v rámci každodenního provozu.¹⁰ Na příkladu Galileiho experimentu s volným pádem pak Grygar dále ukazuje, že takto předchůdně určující pojetí skutečnosti určuje následně i způsob vystavení experimentů, které vědec provádí, a vytyčuje tak obor jevů, jež jsou pak pro vědce hodné zaznamenání.

Výše zmíněnými idealizacemi a jejich zpětnou projekcí zpět do subjektivně prožívaného života byl ustaven „svět novověké vědy“. Obecně lze říci, že vůdčí metaforou takového popisu je „mechanismus“. Tato metafora byla postupně přenášena do všech oblastí vědeckého výzkumu,¹¹

v němž zcela přebila „přirozeně“ se naskýtající vysvětlení přírodních dějů prostřednictvím kvalit namísto kvantit či vlastní, k účelu zaměřené vitality namísto kauzální souvislosti čistě mechanických interakcí. Následující Grygarovy úvahy o problematice přenesení takovéto metaforizace na celou oblast poznání jdou vlastně již jistým způsobem za Husserla, neboť se pohybují na rovině z části metodologické (Popperův falzifikační model konstrukce vědeckého poznání, odvolání se na relativnost vědeckých paradigmat u Kuhna či koncepce proliferace vědeckých teorií zaštitěná heslem „anything goes“ u Fayerabenda), částečně na úrovni explicitně ontologické, vycházející z Heideggerových koncepcí.¹² Protahení Husserlových úvah tímto směrem je sice mírně konfuční (neukazuje zřetelně rozdílná myšlenková východiska referovaných autorů), drží se však zřetelně husserlovské linie ve smyslu vykazání spornosti takto stanovené vůdčí metafory poznání v horizontu eticko-teleologickém, který, jak jsme ukázali výše,

¹⁰ Grygar si zde bohužel nevyšímá dalších Husserlem ohledávaných bifurkačních bodů trajektorií geneze novověké vědy a její filosofické fundace (Husserlem v *Krizi* explicitně analyzovaných), tj. Descarta s jeho ontologií světa jakožto rozlehlých věcí a následně linie plynoucí z jím založeného myšlení, tj. linii empirickou a linii transcendentalistickou. Motivací k tomuto opomenutí bylo zjevně vědomé soustředění se na Galilea jakožto rozhodujícího zakladatele vědecké tradice, v jejímž programu je zřetelně vyznačeno zřeknutí se veškerých „metafyzických“ spekulací. To, že zakládá nový, specifický typ metafyziky, Galileo nerefletoval. Právě díky této nereflektovanosti se pak ovšem analýza jeho myslitelské pozice stává ideální vstupní branou do studie o genezi novověké evropské racionality.

¹¹ Autor na tomto místě cituje např. Albertsovu základní učebnici biologie buňky, případně klasika neodarwinistické syntézy Richarda Dawkinse, tedy díla, která zcela samozřejmě pracují se zmíněnou metaforizací nikoli jako s heuristicky plodnou metaforou, ale jako se základním faktem, který lze bez jakýchkoli obtíží odečíst ze struktury empiricky přístupné objektivní reality.

je třeba považovat za základní a smysl udílející perspektivu *Križe*.

Samostatnou část Grygarovy práce tvoří referáty o třech významných kritikách některých pozic Husserlovy *Križe*, a to konkrétně od Gail Sofferové, Ladislava Kvasze a Patricia A. Heelana.¹³ Z možných kritických stanovisek vůči *Krizi* a Husserlově fenomenologii vůbec vybral Grygar takové práce, které nějakým způsobem amplifikují a zároveň kritizují jím probírané téma. Všem těmto kritikám je společný jeden motiv. Soustředí se totiž na vztah mezi „světem našeho života“ („Lebenswelt“) a „objektivním světem vědy“. Na jedné straně představují doplňující studie pro analýzy historické geneze postupů a metod novověké vědy a ontologického statutu světa, jehož zkoumání se věnuje. Na straně druhé však detailními rozborly diskutovaných jednotlivostí zpřesňují Husserlova konstatování do té míry, že jeho základní intence se nakonec jeví jako neudržitelná.

Pojem „Lebenswelt“ („svět našeho života“, „přirozený svět“) v podobě, v níž je užíván v *Krizi*, vyplývá z analýz subjektivně-poznávajícího života. Husserlův program nové „vědecké“ filosofie si vytkl za cíl předvedení

subjektivity ve světle rozumové reflexe, která bude moci v tomto postoji studovat invariantní struktury jevení se vůbec. Pojem přirozeného světa tak získal zvláštní status ahistorické struktury, jejímž úkolem bylo stát se možnou půdou korekcí pro výkony idealizací, s nimiž pracuje galileovská věda. Zmíněným Husserlovým kritikům je vždy nějakým způsobem společné, že opouštějí pro Husserla konstitutivní teleologické hledisko, v němž se nakonec jím vypracovaná fenomenologie jakožto věda o apriorních strukturách jevení (a tímto způsobem také odkrývající motiv přirozeného světa) jeví jako jediná možná cesta racionality umožňující přístup k universálnímu apriori předcházejícímu veškeré sedimenty tradice. Husserlův „přirozený svět“ se pak najednou jeví jako nesamozřejmý postulát. Jeho místem ve filosofickém postupu je sloužit jakožto *arché* zmíněnému *telos*, *arché*, díky níž je možno artikulovat souvislosti mezi „subjektivně-relativním“ a objektivním. Má tak být restaurován smysl, který novověké racionalitě unikál a způsobil tak vnitřní vyprazdňování člověka. Elegantní svůdnost a chytlavost takového postupu, která činila Husserla často

¹² Viz odkaz na Heideggerův esej *Věk obrazu světa* (F. Grygar, *Kritika*, str. 162–163). Zdůraznění odlišnosti Heideggerova směru tázání se však Grygar věnuje dále explicitně (tam., str. 178–182).

¹³ Jedná se primárně o práce: G. Soffer, *Phenomenology and Scientific Realism: Husserl's Critique of Galileo*, in: *The Review of Metaphysics*, 44, 1990, str. 67–94; L. Kvasz, *Galileovská fyzika ve světle Husserlovy fenomenologie*, in: *Filosofický časopis*, 48, 2000; A. P. Heelan, *Husserl's Later Philosophy of Science*, in: *Philosophy of Science*, 54, 1987; A. P. Heelan, *Space-perception and the Philosophy of Science*, Berkeley – Los Angeles – London 1983; A. P. Heelan, *Context, Hermeneutics and Ontology in the Experimental Sciences*, in: D. Ginev – R. Cohen (vyd.), *Issues and Images in the Philosophy of Science*, Dordrecht 1997.

jakousi vlajkovou lodí humanistů i smyslu, který je však stále jiný ve 20. století, se nicméně pod detailní kritikou poněkud drobně. své identity se sebou samým, nemožnost uzavřít se nevinné nerozdělenosti původního absolutna, protože je přítomné pouze tak, že se diferuje a odkládá – tato neschopnost a nemožnost se dávají v originálním a čirém vědomí difference. ... Transcendentální by pak byla difference. Transcendentální by byla čirá jistota myšlení, které – ježto nemůže dospět k *telos*, které se již ohlašuje, jinak než postupem k Původu, který se do nekonečna zadržuje – nemuselo tak nikdy zjistit, že bude vždy věcí budoucnosti.“¹⁴ Husserl vyslovuje onen skrytý *telos* evropské tradice, vyslovuje jej tak, že je možno jej vyvrátit. Husserlovo myšlení je stále aktuální. Grygarova precizní práce nám tuto aktualitu opět připomíná.

Kritiky Sofferové, Kvasze i Heelana poukazují právě k metodologickým mezím Husserlova přístupu: hiát mezi „přirozeným světem“ (sférou původních daností) a „světem vědy“ nemá charakter jasného rozdílu, oddělení jednoho od druhého, ale stanovení hranice mezi nimi se neustále odkládá. Dějiny neodkazují jen k jedné a vždy se dávající původní evidenci, jejíž nutná přítomnost pak Husserla svádí k simplifikacím ve výkladech historie idejí (Kvasz). Zakončíme naši úvahu citací z díla, jež Grygar také uvádí, ale ne zcela vytěžuje, Derridova komentáře k Husserlovi *Původu geometrie*: „Nemožnost spočinout v prostém podržení živoucí přítomnosti, jediného a naprosto absolutního původu faktu i právního nároku, bytí

Michal Andrlé

¹⁴ J. Derrida, *Tradice vědy a skrývání smyslu*, Praha 2003, str. 155.